

פתח דבר

בשנת 1996, עם סיום תפקידי כשגריר ישראל בארצות־הברית, החלטתי לכתוב שני ספרים: הראשון, שפורסם תחת הכותרת סף השלום, תיאר את המשא ומתן לשלום שניהלתי עם סוריה; השני, חבלי שלום, פורסם ב־1998 (בעברית ובאנגלית), תיאר וניתח את תהליך השלום הרחב יותר שנוהל בשנות ה־90, והעמיד אותו בהקשר של סכסוך ישראל-ערב. חבלי שלום הציג לקורא היסטוריה מפורטת של יחסי ישראל-ערב מ־1948, הן הסכסוך והן הניסיונות ליישבו. בכל כתיבה היסטורית יש מתח בין הצגת הנרטיב ההיסטורי ובין מרכיב הניתוח. בכתיבתו ניסיתי להתגבר על מתח זה, באמצעות חלוקה בין פרקים נרטיביים לפרקים אנליטיים.

התמורות הרבות שחלו ביחסי ישראל-ערב ובאזור כולו, הצדיקו 14 שנים לאחר מכן כתיבה ופרסום של גרסה חדשה של הספר שנקרא בעברית האופק המתרחק. הכותרת נתנה ביטוי לתחושה פסימית של חוסר היכולת ליישב את הסכסוך, בייחוד את המרכיב הפלסטיני שלו.

עשור חלף, קצב התמורות ועומקן לא השתנו. מ־2012 ערך מזכיר המדינה האמריקני ג'ון קרי ניסיון שאפתני וכושל, ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. המרד הסורי שפרץ ב־2011 הפך למלחמת אזרחים, שהביאה בין השאר לעליית ארגון דאעש ("המדינה האסלאמית") ולהקמת הח'ליפות בשליטתה. הצלחתו הראשונית של הארגון הייתה מסחררת: הוא ביטל למעשה את

הגבול בין עיראק לסוריה, והקים מעין מדינה על שטח גדול. דאעש איים לקעקע את יסודותיה של המדינה העיראקית, ואף את הסדר הפוליטי שנקבע בלב המזרח התיכון בתום מלחמת העולם הראשונה.

בחירתו של דונלד טראמפ לנשיא ארצות-הברית, בישרה שינויים עמוקים במדיניותה המזרח תיכונית של ארצות הברית. טראמפ המשיך במגמת ההתרחקות מן האזור בה התחיל קודמו, ברק אובמה, אך בה בעת פתח במאמץ שאפתני ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ובמסגרתו פרסם את "תוכנית המאה". תוכנית זו לא הוגשמה, אך הוליכה שלא במתכוון לנקודת ציון חשובה בהתפתחות יחסי ישראל-ערב – הסכמי אברהם. אלה לא הצליחו להפחית מחומרתה של השאלה הפלסטינית, אך שיקפו עייפות בחלקים של העולם הערבי משאלה זאת, ונכונות לחתום על הסכמי נורמליזציה עם ישראל גם בלא שנמצאה פתרון לשאלה הפלסטינית.

במקביל להתפתחויות אלה ירדה קרנו של סכסוך ערב-ישראל, ופינתה את מקומה לסכסוך ישראל-איראן. כניסתן של איראן ותורכיה לפעילות מלאה ושאפתנית במזרח התיכון, הייתה אחת התמורות החשובות בפוליטיקה האזורית. איראן מציבה מול ישראל ומול יריבותיה האחרות באזור איום רב-זרועי, שעיקריו חתירה לנשק גרעיני, בניית עוצמות צבאיות קונוונציונליות מרשימות ובראשן פיתוח טילים בליסטיים ומזל"טים קרביים. זאת במאמץ לקעקע את יציבותן של מדינות ומשטרים. תורכיה מציגה אתגר חמור פחות, אך משמעותי בפני עצמו.

בישראל חלו וממשיכות להתחולל תמורות עמוקות במערכת הפוליטית. מערכת זאת מפולגת לאורך מספר צירים, שהחשוב בהם הוא הוויכוח בין ימין לשמאל על מדיניותה הפלסטינית של ישראל. התפתחות חשובה אחרת היא התמורה במשקלו

של המגזר הערבי בישראל, ובתפקיד שהוא ממלא במערכת הפוליטית.

הספר שלפנינו איננו רק עדכון של האופק המתרחק. בכתב היד המקורי הוכנסו שינויים ועדכונים, והוא משקף את העתקת נקודת הכובד מסכסוך ישראל-ערב לסכסוך ישראל-איראן. בכל הנוגע לסכסוך הראשון, לנוכח מגמת הנורמליזציה בחלקים מן העולם הערבי, עולה משקלה של השאלה הפלסטינית המסרבת לרדת מסדר היום הישראלי, האזורי והבין-לאומי.

בכתיבת מבוך מזרח תיכוני, כמו גם בכתיבת הספרים הקודמים, הבאתי לידי ביטוי ניסיון של עשורים בעולם האקדמי ובעולם המעשה. את סכסוך ישראל-ערב חקרתי, ואני ממשיך לחקור בשל היותה סוגיה חשובה בהיסטוריה הפוליטית של המזרח התיכון במאה ה-20. אני שמח שנפלה בחלקי האפשרות לשרת במשך שנים כדיפלומט ישראלי – הן כשגריר ישראל בארצות-הברית והן כנושא ונותן עם סוריה מטעמה. שירות זה אפשר לי להשתתף בתהליך השלום, ולעמוד מקרוב על כמה ממרכיביו החשובים וכן לקחת חלק כמשתתף ומשקיף בקבלת החלטות מכריעות על-ידי ההנהגה הישראלית ובניהול יחסי החוץ של ישראל. לכך אוסיף את השנים הרבות שהשקעתי במכוני מחקר ובמכוני חשיבה, בראש ובראשונה מכון שילוח ומרכז דיין באוניברסיטת תל-אביב, ולצידם המכון למחקרי ביטחון לאומי שליד האוניברסיטה ומכון ברוקינגס בווינגטון. מכוני מחקר וחשיבה אלה ודומיהם ממוקמים על קו התפר שבין העולם האקדמי לעולם המעשה, ומאפשרים לחוקריהם להשתתף בשני העולמות.

חובה נעימה היא לי להודות בראש ובראשונה למרכז דיין ולעומד בראשו, פרופ' עוזי רבי, על הסיוע בפרסום הספר ועל שנים רבות של עשייה משותפת; לעוזרי ד"ר אריק רודניצקי

ולד"ר תמר יגנס על שנים רבות של סיוע ועבודה משותפת.
כמו כן אני מבקש להודות להוצאת "מערכות" ובייחוד למר עדי
לרנר, על שיתוף הפעולה הפורה בהוצאת ספר זה לאור.

איתמר רבינוביץ